

Forfatter: Kingo, Thomas

Titel: Digtning i udvalg

Citation: Kingo, Thomas: "Digtning i udvalg", i Kingo, Thomas: *Digtning i udvalg*, udg. af Marita Akhøj Nielsen , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 1995, s. 426.
Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-kingo09val-shoot-idm140375705380880/facsimile.pdf> (tilgået 20. april 2024)

Anvendt udgave: Digtning i udvalg

være ændret; Jesu død havde da været hans private anliggende, ikke et offer på alles vegne, og døden ville stadig have det sidste ord i menneskenes verden. Derfor er Jesu opstandelse så afgørende for en krisen verdensopfattelse: den er selve omdrejningspunktet i historien, den begivenhed, hvorefter intet er som før. Opstandelsen påskemorgen er tegnet på, at Guds retfærdige vrede over synden er forsonet, erstattet af viljen til tilgivelse. I nadveren skærtorsdag indstiftes en ny pagt mellem Gud og de troende, der indtræder i rollen som Guds folk, som Israel. Pagten har som forsoningen to parter: også mennesket må vise sig imødekommende. Dertil bevæges synderen af den største tænkelige kærlighedsgerning: Gud døde for ham. Og bevæges skal han; det er modbydeligt at indrømme sin skyld og oprørende ikke selv at kunne gøre den god igen. Kun i troen kan mennesket modtage Guds kærlighed, og først ved troen bliver Jesu opstandelse en triumf, Guds og menneskets triumf over Satan, synd og død.

Efter Jesu opstandelse fulgte himmelfarten, hvor gudmennesket forlod denne verden; men Gud er her dog fortsat, nu – efter pinse-dag – i form af Helligånden. Guds ånd hjælper synderen til at erkende sin skyld, til at bede om tilgivelse og til at kæmpe mod synden. Som en håndgribelig ramme om åndens virke fungerer kirken. Ved sin forkyndelse af Guds ord og ved sine sakramenter, dåb og nadver, skal den støtte den svage synder. Ofte falder han alligevel – syndfri er ingen. Derfor dør menneskene stadig, men døden er ikke afslutningen, den betyder kun adskillelsen af sjæl og krop. Den troendes sjæl optages i himlen, mens kroppen rådner. Ved tidens og verdens ende skal de to forenes, og i det genskabte paradys vil de salige se Gud ansigt til ansigt i en fryd, der aldrig skal ophøre.

3. Kingos livsforståelse

Kendskabet til de frelseshistoriske begivenheder er død lærdom og har intet med kristendom at gøre, hvis ikke mennesket gør sit liv til ét med dem. Og det er her, Kingo sætter ind med sin digtning. Som fortid interesserer frelseshistorien ham ikke synderligt, det er som nutid, den skal betragtes, som virkelighed her og nu, og derfor

lægger han gerne sine salmer i munden på et jeg, for dette jeg er i princippet enhver.

Skabelsen og forsynet

Skabelsen af det første menneske er stadig interessant, for det er også skabelsen af mig:

Udaff Verdens Jord og Ager
Jeg med Adam tagen blev!
Gud, Du est min Pottemager,
Og din Forsyn Himlet drev! (s. 349-350).

Skabelsen er altså ikke afsluttet én gang for alle, men tværtimod en vedvarende opretholdelse af verden. Betagelsen af Guds omsorg for alt, hans forsyn, kommer igen og igen til udtryk i Kingos digte, helt enkelt udformet f.eks. i *Smaa Børns Hierte-suk* (s. 263 og 266), fuldt udfoldet i omfattende livskildringer som den både storslåede og jordnære *Reyse-Andagt* (s. 267-272). Selv det, der for en umiddelbar betragtning synes ulykkeligt, er i grunden udslag af Guds faderkærlighed, for lykken gør ikke nødvendigvis et menneske godt, og Gud ved bedre end mennesket selv, hvad der tjener det bedst (s. 240). Reaktionen på den almægtige Guds nænsomme omsorg for netop mig burde jo være tak, lovprisning og fuldstændig tillid, og det er den da også tit, måske rene om morgenen, når den utrygge nat er overstået:

Vær glad, min Siæl, og lad din stemme klinge,
Stiig op fra Jordens Boo,
Og med din Tak og Troo
Til Himlen svinge (s. 113).

Synden og døden

Men Gud får langt fra altid den ære, der tilkommer ham; den vil mennesket gerne beholde for sig selv (s. 219), og det skyldes den fundamentale ødelæggelse af menneskenaturen, som synden er (s.

98). For ganske som med skabelsen forholder det sig med faldet: vi gør ligesom Adam oprør mod Gud (s. 204-205), ja, selvom vi så udmærket kender hans vilje, overtræder vi den systematisk (s. 190-193). Synden behersker menneskelivet i en grad, så at Kingo kan udbrude: »Der boer ey got i mig!» (s. 190), og det samme må alle bekende:

Ingen gøre sig de Tanker,
At hand ikke snuble kand,
Aff sit eget hertes Anker
Skuffes mand i Syndens Vand! (s. 339).

Af synden fødes døden (s. 220) – nu som i urtiden. Føngængeligheden er et grundvilkår – og et grundtema i Kingos digtning; skal man fremdrage enkelte skildringer af livets skrøbelighed, må det blive de storslåede modstillinger af verdens ubestandighed og himlens evighed i *Far, Venen, Far vel!* (s. 232-236) og *Sørrig og Glæde* (s. 250-252), der ikke uden grund er nået videre ud og dybere ind end alt andet, Kingo har skrevet. Føngængeligheden relativiserer alt, hvad man kan opnå i verden, der med al sin herlighed kun kan blive »mit Vandrings Land» (s. 105), for »Mit Borgerskab er i Guds Riges» (s. 124). Her ligger grunden til Kingos afsky for verden. Men fristende er den for en »synde-gjæked Daare» (s. 210), der begærer dens ganske vist kortvarige lyst. I sin svaghed lader mennesket sig forføre af »Verdens Løkke-duer» og glemmer, at bag dem skjuler Satan sig (s. 219). Kampen mellem fromhed og synd har altså kosmiske dimensioner, men opleves umiddelbart som en indre splittelse, ofte mellem sjæl og krop:

Thi Kjødet vil alt krøye
Mod Sjælens Himmel-agt (s. 194).

Dualismen er dog ikke absolut, som citatet i lighed med mange andre kan give indtryk af; det skyldes dels, at også sjælen er inficeret af synd (s. 225-226), dels at kroppen også vil få del i den himmelske salighed, om end først ved opstandelsen på dommedag (s. 140).

Boden

Synden er et af de dominerende temaer i Kingos salmer, og det må givetvis ses i sammenhæng med Luthers og ikke mindre de lutherske kirkers skarpe pointering af, at mennesket ikke kan gøre sig forjent til frelsen, men alene opnår den ved Guds nåde. Det betyder imidlertid ikke, at den troende i passiv fortvivelse skal af-finde sig med sin ondskab – derimod nok, at anger og bod kommer til at indtage en central plads i det kristne liv. Selvom det i sidste instans er Gud, der vækker angeren hos en synder, kan forkyndelsen dog være en forberedelse, og fra engelsk fromhedsliv havde danske teologer på Kingos tid overtaget forståelsen for, at den kristne opvækkelse må tage udgangspunkt i den enkelte synders tilstand. Denne interesse for forskellige situationer og mennesketyper afspejles i Sjungekorets anden part, hvor alle typer stemninger synges ud og alle slags lejligheder tages alvorligt som anledninger til andagt. Pga. syndens næsten ubrydelige magt over mennesket må andagten primært få form af anger og bod. Slående er det, at Sjungekorets første part ved placeringen af de syv bodssalmer markerer boden som en daglig foretæelse; ikke mindre fræppende er for en moderne betragtning de voldsomme fysiske udslag af angeren (f.eks. s. 277). De hænger sammen med, at det er en radikal omvendelse, der ligger bag syndsrenskendelsen og dermed angeren:

Ryd fra mig op
Af Siæl og Kropp,
Ald Synd og Skam, med Rood og Top (s. 225-226).

Beskrivelsen af synderens renelse må udføres som en bøn, fordi omvendelsen ikke står i menneskets egen magt, den er en egentlig nyskabelse (s. 221). Bodens indebærer viljen til at forbedre sig, og i bestræbelsen for at holde sig på den rette vej støttes den omvendte synder af Guds ånd (s. 130).

Forsoningen

Den frelseshistoriske forudsætning for Guds nådige tilgivelse af synden er Jesu lidelse og død, der selvsagt spiller en central rolle i Kingos digte som helhed og er selve emnet for Vinterpartiets passionssalmer (s. 321-383). I disse salmer gennemleves og gennemlyses lidelseshistorien, og i dem fornemmer man endnu tydeligere end ellers Kingos vilje til at blive samtidig med de bibelske begivenheder. Der fortælles overvejende i nutid: »Jesus svinger« (s. 321), »Op ad Korset de ham trekker« (s. 377). De bibelske personer taler i første person: »Jeg i Nat er skyldig bleven« (s. 342), »Jeg vil ham nu lade fare« (s. 367). Der reizes direkte appeller til menigheden, som synger salmerne: »Kom«, »Sec«, »Merk«. Og lige så selvfølgelig tiltales de bibelske personer, så at man indimellem har indtryk af, at vi her og nu kan påvirke begivenhederne: »Styrk ham dog« (s. 325), »SOver I« (s. 327). Denne insisterende dramatisering er ikke udvendig patos, for der står virkelig noget på spil: »Døden stormer Livsens Land« (s. 324), og også *min* skæbne afgøres:

Jesu, Jeg din Død begræder,
 For Jeg der til Aarsag gav;
 I din Død Jeg mig dog glæder,
 Ja min støv udi min Grav!
 Thi mit Liv er i din Død,
 Og der hand dit Hjerterød,
 Da din søde Naade-Kilde
 Mig til Liv opbriste vilde. (s. 383).

Oplevelsen af, at Jesus døde for min skyld, fører ikke til en identifikation med ham – det hindrer syndsbevidstheden – men den skaber viljen til at tage ham som forbillede, en tanke, der afslutter flere af passionssalmerne (f.eks. s. 341). Om dem alle gælder, at de af indlevelsen i lidelseshistorien henter kraft til hverdagslivet, og dette i egentligste forstand opbyggelige sigte forklarer den detaljerede fremstilling af ydmygelsen og torturen – der er ikke tale om usmagelig udpensning af pinslerne, end mindre om pervers voldsfascination.

430

Lidelseshistorien munder ud i opstandelsen, der næppe kan beskrives prægtigere, end Kingo har gjort det i *SOm dend Gyldne Sool frembrøder* (s. 384-386). Salmen ender i taknemmelighed for frelsen, en følelse, der træffes i mange sammenhænge hos Kingo; i forening med jubelen over Guds skabelse og forsyn giver den hans fromhed et præg af glæde, der ikke er mindre karakteristisk end den dystre skyldfølelse og dødsbevidsthed. I gudsforholdet udfoldes alle følelser – og alle lidenskabeligt.

Kald og stand

Selvom mennesket egentlig har hjemme i himlen, har det jo også et jordisk hjem, og det er vi forpligtet overfor, fordi hverdagens gøremål dybest set er betroet os af Gud selv (s. 84). Derfor kan vi også regne med hans bistand:

Hand skal i Dag mig give Kraft og styrke
 Jeg i mit Kald og stand
 Min Gud og Fader kand
 Tilborlig dyrke (s. 115).

»Kald og stand« er traditionelle lutherske begreber for den gudgivne samfundsorden, hvor hver har sin opgave og plads, der alle er ærefulde, fordi de retteligt realiseres som Guds tjeneste – ligesom de naturligvis også alle er udsat for fristelser. De velbjergede løskes nemt til gerrighed og udbytning af de fattige, en synd, som man må bede Gud hjælpe sig med at overvinde:

Gierighed,
 Og Armis Sved
 Langt være fra mit Boo (s. 93).

Et udtryk som »Den lumpen Kiiste-Guds« (s. 146) viser, hvor strengt Kingo bedømmer pengepugeri – egentlig som afgudsdyrkelse. En tilsvarende religiøst begrundet vurdering af barmhjertigheden giver Kingo i de sidste vers af *Odensee Hospital*:

431

Hjelp, Hjelp de Arme, og betænk, hvad Hjelp de fåar
At det er Plaster af din Haand til Jesu Saar (s. 304).

Mens kravet om almisse altså rettes indtrængende til dem, der har noget at give af, trøstes de fattige ved forvisningen om, at Gud ikke forlader dem (f.eks. s. 380), og som en opmuntring til dem – men sandelig også som en påmindelse til de rige – fremstilles verdens forgængelighed:

Naar Døden hár fra Vognen spendt
I Gravens Orme-stræde,
Da skal det ikke blive kiendt,
Hvo høyst hár sidt i Sæde (s. 271).

Læren om, at man i alle livsstillinger kan tjene Gud, bestemmer vurderingen af ægteskabet. For en moderne betragtning kan det virke påklæret eller ligefrem komisk, at et næsten pjattet bryllupsdigt som *Mølle-bonns Velkom* slutter med en velsignelse (s. 149), men der er ingen tvivl om, at det efter Kingos opfattelse er præcis den slutning, der skal til: »GUD er Lykkens Mester-mand» (s. 241) – i alle livets forhold. Derfor er også alle disse forhold værdige emner for digteren, og det er en væsentlig del af forklaringen på spændvidden i Kingos emnevalg: fra trivielle ligegyldigheder som ryggesuk (s. 107) over sensationelle naturfenomener som kæmpebæresten (s. 389) til samtidshistoriske begivenheder af vidtrækkende national betydning (f.eks. s. 151–161).

Mølle-bonns Velkom giver et realistisk og ganske utiøslært billede af kvindens rolle, der, som man måtte vente, består i husligt arbejde. Mere interessant er Kingos beundring for salmedigteren Dorothea Engelbrechtsdatter; i modsætning til hende (s. 307–308) roses hendes stil som »meer end Qvinde-næts, og de sløve mandfolk opfordres ligefrem til at overtage hendes kvindearbejde, »Mens hun sig præselig med Pen og Hierte gjør«. Kingo er selvfølgelig ikke ligestillingsforkæmper; baggrunden for hans syn på den kvindelige digter må søges i åren af hendes værker: salmer, der som hans egne havde til formål at vække til engageret gudsforhold.

Kongen og fædrelandet

Selvom alle kald har Guds bevågenhed, er der dog én, der indtager en helt særlig stilling, og det er kongen. Kongen afgør rigets skæbne som ingen anden, og derfor er det rimeligt at bede specielt for ham, sådan som det gennemført sker i Sjungekorets første part. Når Kingo lader Niels Juels seje forhøje kongens are (s. 395–404), skyldes det også, at han opfatter kongen som indbegrebet af nationen, og derfor må den loyale Kingo gyse, når det royale mod nærmer sig overmod (s. 309). Alle samfundets stænder er direkte afhængige af kongen, som det klart fremgår af *Hosanna* (s. 29–36). Her i kroningsdigtet udformes Kingos religiøst funderede politiske opfattelse bredest: Gud har selv indstiftet kongedømmet og i sin ordning af naturen peget på enevælden som den rette styreform. Forholdet mellem undersætter og konge er præget af folkets tillid, ja hengivenhed (s. 156–159), og af kongens fæderlige omsorg (s. 160). Af dedikationen til kongen i første part af Sjungekoret (s. 53–54) fremgår kongens særlige pligt til at beskærme kirken og dens rene lære, men i digtene ses forholdet mellem kongen og kirken så at sige fra den anden side: kongens gudstrygt fremhæves talrige gange (bl.a. s. 160). På alle punkter er Kingos politiske opfattelse i overensstemmelse med, hvad der ansås for god luthersk lære, og at han personligt har været overbevist tilhænger af enevælden, turde bl.a. fremgå af det kongesyn, der kommer til orde også i et digt til en nær ven (s. 305–306). At ideologien ikke har gjort Kingo blind for virkeligheden, aner man dog: »Ald Herre-gunst er en Vand-voxende Svamp» (s. 237). Måske ligger der også en vis usikkerhed over for kongens gode vilje bag den besværgende tone i *Odense Hospital* (s. 302–304); i hvert fald kunne der være god grund til at bede for kongen til Gud: »Bøø selv hans Hierte etter dig» (s. 126).

Bønnen for kongen knyttes umiddelbart sammen med landets tarv:

Giv, ved din Hjelp og Haand, vor Konge glædis maa
At hans Land,
I Lyksom stand,
Maa lange Grendser faa (s. 93).

«Lyksom stand» indbefatter som hovedregel fred og frugtbarhed (f.eks. s. 64), men omtalen af de «lange Grenders» antyder, hvad der siges lige ud især i *Christian den Femte ... Hans Majestæts første og Lyksalige Ledings-Tog* (s. 151-161) og i mindedigtene over Niels Juel (s. 395-413): krig kan være nødvendig for landets såvel som kongens ære og er dermed også efter Guds vilje. Kingo har efter alt at dømme delt regeringens opfattelse af, at Danmark-Norges sag uden videre er hele Nordens sag (bl.a. s. 413), og den holdning retfærdiggør jo alle angreb på Sverige; i forhold til sine samtidige er Kingo tilbageholdende med at bruge historien som politisk argument, selvom også han med stolthed kan nævne f.eks. kimbrenne (s. 34). Nationalismen går ikke så vidt, at fjenden frakendes menneskelighed eller fremragende egenskaber som tapperhed, og det glemmes aldrig, at krigens udfald står i Guds hånd (f.eks. s. 160-161).

Stoltheden over fædrelandet betyder også bevidsthed om modersmålet; *Kronebogs Korte Beskrivelse* indledes med en bøn om at måtte beherske det «Patte-drukne Maal, huor i saa mange hakke» (s. 39), og i fortalen til Sjungekorets første part (s. 54) får bestræbelserne for at dyrke det danske sprog udtrykkeligt en religiøs begrundelse: »Thi de danskis Aand er dog ikke saa Fattig og forknytt, at den jo kand stige ligesaa høyt mod Himmelen som andris, alligevel at dend ikke bliver ført paa Fremmede og udlændiske Vingers».

Kirken

Som kongen er samfundets hoved, er kirken dets grundvold. Alle fra majestæten til det usleste fattiglem har krav på kirkelig betjening, som det elegant sammenfattes i underskriften på *Odense Hospital*: «Christi og Kongens allerunderdanigste og de fattiges skyldige Tiener THOMAS KINGO» (s. 304). Af formuleringen kan også den gejstlige standsbevidsthed uddrages; stoltheden og ydmygheden ved tjenesten for Gud udtrykkes i mesterlig korthed på den lysstage, Kingo forærede sin gamle sognekirke (s. 162). Præstens fornemste opgaver er forkyndelsen af Guds ord og administrationen af sakramenterne. Dåben er den selvfølgelige forudsætning for den kristnes liv, idet den renses for arvesynden og

etablerer forholdet mellem Gud og menneske (s. 400). Nadveren er den «Siale-mad» (s. 230), der livet igennem skaber kraft til kampen mod synd og død ved at give den troende del i Jesu forsoningsdød; nadverens centrale placering i kristenlivet afspejles i kompositionen af Sjungekorets anden part, hvor nadversalmerne står som kulminationen af første halvdel (s. 222-232). I lutherdommen er kirken og præsten dog ikke alaførende, for enhver kristen er umiddelbart forbundet med Gud, så at han kan – og bør – holde andagt i sit hjem; til sådanne hjemmeandagter er Sjungekoret skrevet. Et vidnesbyrd om, i hvor høj grad Kingo ønsker at helligøre hverdagslivet, kan man finde i hans melodivalg; mange af salmerne er skrevet til populære visemelodier, for »jeg haver dermed vildt gjort de veiklingende og behagelige Melodier saa meget mere Himmelske, og dit sind ... dis mere Andægtige» (s. 55). Formålet med hele Kingos salmedigtning kan sammenfattes i et par verslinier:

Siung og troe, saa skal du stige
Siungendes i Himnerige (s. 323).

4. Bibelen

Bibelen har spillet en så central rolle for Kingos forestillingsverden, at man næppe kan overdrive dens betydning. Med stor kraft havde Luther slået fast, at Guds åbenbaring er at finde i Bibelen, hvorimod al senere kirkelig tradition er at regne for menneskeværk. Denne lære blev bestemmende for undervisningen af børnene i de lutherske lande, ligesom det teologiske studium først og sidst var bibelstudium. Kingos bibelkundskab er da erhvervet gennem hele hans opvækst og uddannelse, ligesom hans præstegering naturligvis har gjort bibellæsningen til en – efter alt at dømme kær – pligt for ham. Denne dybe fortrothed med Bibelen er det nyttigt at holde sig for øje under læsningen af Kingos digte, hvad en enkelt strofe vil kunne illustrere: